

УДК 378:301

ЩУДЛО С.А.

ІНСТИТУЦІЙНІ ПАСТКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито можливість застосування неоінституціонального підходу до аналізу системи освіти. Обґрунтовано переваги неоінституціоналізму в поясненні сучасних освітніх процесів, зокрема, змін в освітній системі. У центрі уваги автора – причини появи неефективних, але стійких, соціальних інститутів, що розглядаються як інституціональні пастки. Детальніше аналізується збільшення кількості вищих навчальних закладів з позицій можливості потрапляння в інституціональну пастку.

Ключові слова: неоінституціоналізм, освіта, якість освіти, інституціональна пастка.

Постановка проблеми. Стає все очевиднішим, що перманентні реформи, які проводяться протягом двох десятиліть у системі вітчизняної освіти, не дають бажаного та очікуваного результату. Найчастіше, впровадження тих чи інших інновацій зумовлює наслідки, які не прораховані та не прогнозовані експертами. В означеній ситуації дедалі більшу увагу науковців привертає інституційний чинник, роль якого у суспільному розвитку тривалий час недооцінювалась. Звернення до проблематики інституційного забезпечення освітніх змін є цілком логічним і виправданим, зважаючи на інтенсифікацію змін в освітній сфері та, водночас, кризовість освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень. Можливості пояснення причин неефективності освітньої сфери, на нашу думку, досить обмежені з позицій усталених в соціології освіти методологічних підходів – функціоналізму, теорії конфлікту, структуралізму, соціокультурного підходу та ін. Лише частково просунулися в розумінні функціонування та змін освітньої сфери дає змогу інституціоналізм, сакралізуючи самостійність освітніх норм, їх ізольованість від соціальних суб'єктів.

Більш перспективним, на наш погляд, є застосування неоінституціонального підходу до дослідження ефективності функціонування освітньої сфери, який став результатом об'єднання традиційного інституціоналізму та неокласичних методологічних підходів, набувши популярності у 80–90-х рр. ХХ ст. Він представлений теоріями А. Алчіана, Дж.-М.-Дж. Б'юкенена, Р. Коуза, Д. Норта, Р. Познера та ін.

Відводячи значну роль соціальним інститутам, неоінституціоналізм розглядає їх як “правила гри”, що спрямовують людську взаємодію в певне

русло, надають їй впорядкованості [1, с. 11]. Якщо інститути є “правилами гри”, то організації, соціальні групи та окремі індивіди є її учасниками, які шляхом трансакційних взаємодій впливають на існуючі інститути та змінюють їх. У контексті неоінституціонального підходу постає можливість бачення діалектичної взаємодії інститутів освіти й соціальних агентів, виявлення механізмів зміни та розвитку соціальних інститутів під впливом низки трансакцій.

Відштовхуючись від такої позиції, сьогодишню кризу в системі освіти варто розглядати насамперед як кризу успадкованих інститутів, призначених для іншої реальності. В нових умовах їх функціонування не сприяє ефективному розвитку освіти, що зумовлює потребу в їх переосмисленні та зміні, відмові від неефективних інститутів і формуванні нових.

В останнє десятиріччя збільшилась кількість наукових досліджень, присвячених ролі інститутів у період суспільних змін. Серед сучасних дослідників вагомий внесок у розробку окресленої проблематики зробили А. Аузан, А. Гриценко, В. Дементьев, С. Макеев, І. Малий, М. Матусевич, С. Оксамитна, В. Полтерович, Р. Пустовій, Е. Цибульська, В. Ядов та ін. На жаль, зміни інституту освіти не знайшли належного наукового осмислення з позицій неоінституціонального підходу. Окремі аспекти цієї проблеми, зокрема інституційні ризики вітчизняної системи освіти, знаходимо в працях К. Астахової, Є. Балацького, А. Бронської, Н. Веретенникової, В. Пелехової, С. Садрицької та ін.

Метою статті є аналіз дисфункцій інституційного середовища освіти з позицій неоінституціонального підходу та виявлення інституційних пасток в освіті.

Основна частина. Все відчутніше в системі освіти виявляються негативні явища, які гальмують її розвиток. Аналіз невдач вітчизняних освітніх реформ, на нашу думку, можна пов'язувати з недостатньою увагою до формування нового інституційного середовища, яке б відповідало сучасним та перспективним потребам суспільства. Вплив інституційних чинників був і залишається неоднозначним. Практика показала, що нерідко цей вплив зумовлює появу так званих “інституційних пасток”, які стають особливо небезпечними в період реформ. Звідси – завдання реформаторів полягає у прогнозуванні пасток та пошуку шляхів їх уникнення або, у разі потрапляння до цих пасток, виявлення можливостей виходу з них.

Проблема інституційних пасток тривалий час є предметом наукових інтересів дослідників трансформаційних процесів. В основному наукові дослідження цієї проблеми зосереджені в економічному руслі. В трактуванні феномену інституційної пастки можна виділити два домінуючих підходи: 1) представник неоінституціоналізму Д. Норт розглядає як основу виникнення інституційної пастки прийняте рішення, яке блокується і його неможливо скасувати [2]; 2) В. Полтерович інтерпретує інституційну пастку як неефективну, але стійку норму, що

самопідтримується [3, с. 6]. Результатом появи інституційних пасток постає формування інституційного конфлікту між існуючими нормами та новими, які впроваджуються, і як наслідок – поява або нежиттєздатних інститутів, або стійких, хоча й неефективних, утворень.

Зважаючи на те, що освіта, поряд з політикою, економікою, сім'єю та релігією, належить до ключових соціальних інститутів сучасного суспільства, на нашу думку, перспективним є застосування теорії інституційних пасток для соціологічного осмислення сучасних проблем освітньої сфери, зокрема, трансформаційних процесів у вищій освіті.

Аналізуючи проблеми сфери вищої освіти, варто систематизувати інституційні складові, які її дезорганізують. Зокрема, дослідниця А. Ходжаян таким чином класифікує складові інституційного середовища, що знижують виробничі можливості суспільства:

- “слабкість формальних інститутів (недосконале законодавство, нескоординованість роботи різних гілок влади, відсутність політичної конкуренції, низька якість соціальних програм, переважання неформальних домовленостей і норм поведінки над законодавчо визначеними і контрактними “правилами гри”);

- недосконалість неформальних інститутів (низький рівень громадянської культури і розвитку людського капіталу, несформованість феномену соціальної відповідальності влади, громадян і, як наслідок, відсутність консенсусу між політиками, науковцями, підприємницькими структурами, пересічними громадянами у вирішенні питань розбудови суспільства);

- наявність інституційних пасток (рентоорієнтованої поведінки, корупції, хабарництва, тінізації економіки, бартерних операцій, ухиляння від сплати податків, адміністративних бар'єрів тощо);

- неадекватність існуючих інститутів сучасним умовам господарювання” [4].

Структура чинників, що дезорганізують інституційне середовище вищої освіти, є аналогічною. Яскраво виявляється недосконалість формальних інститутів. Зокрема, назріла потреба в гармонізації вітчизняного та міжнародного законодавства у сфері вищої освіти, нагальному прийнятті нового Закону “Про вищу освіту”, оскільки чинний нормативний документ застарів як за змістом, так і за духом, не відображає нові освітні відносини та практики. До того ж значна частина норм, пов'язаних з інвестуванням у розвиток освіти та науки, соціальними гарантіями суб'єктам освітнього процесу, мають лише декларативний характер.

Недосконалість неформальних інститутів вищої освіти знаходить свій прояв у зростанні престижу вищої освіти в суспільстві і, водночас, зниженні вимог споживачів освітніх послуг до якості освіти, їх орієнтації на формальний результат (отримання диплома), а не реальний рівень знань. Не задовольняє сучасні потреби рівень розвитку система незалежного громадського контролю за якістю вищої освіти. Проблемою

залишається відсутність консенсусу між суб'єктами освітнього простору про мету освіти та засоби її забезпечення, іншими словами, не сформований соціальний стандарт освіти.

Інституційне середовище вищої освіти наповнене великою кількістю інституційних пасток. Наприклад, неефективність системи освіти К. Астахова пояснює тривалим існуванням:

- пастки сумісництва професорсько-педагогічного складу;
- дисертаційної пастки;
- пастки Болонського процесу;
- пастки ефективності зовнішнього незалежного оцінювання;
- пастки державної монополії на освіту;
- інформаційної пастки щодо кількісних та якісних характеристик освітнього середовища та ін.

Базуючись на результатах емпіричного соціологічного дослідження, С. Садрицька аналізує інституційні пастки вищої освіти як ризики, що виникають через невиконання вищою освітою своїх соціальних функцій, зокрема, соціальної мобільності та селекції, професіоналізації та відтворення соціально-професійної структури суспільства, соціально інтегративної / дезінтегративної функцій освіти. Доповнює описані пастки ризиками, пов'язаними із сумісництвом професорсько-викладацького складу, корупцією в системі освіти тощо [5].

Дослідниця Н. Веретенникова до проявів інституційних пасток у російській вищій освіті відносить:

- недофінансування університетів, що при екстенсивному зростанні попиту на вищу освіту зумовило підрив академічних стимулів включеного в освітній процес викладацького складу, у результаті чого відбувається вплив талановитої та амбіційної молоді з цієї сфери і, як наслідок, постаріння викладацького складу, зниження мобільності викладачів;
- ієрархічне управління, що виявляється в розподілі управлінського ресурсу між адміністративними агентами, відсутності колегіальності в прийнятті рішень, посиленні адміністративного ресурсу, бюрократизації освіти;
- високий попит на вищу освіту, при чому не на здобуття знань та навичок, а на отримання диплома [6].

Виникнення інституційних пасток, на нашу думку, є суттєвим джерелом ризиків у системі вищої освіти.

Важливим принципом реформування вищої освіти України є розширення доступу до якісної освіти. Саме на його аналізі хочемо детальніше зупинитися у нашій статті і розглянути його з позицій можливості перетворення в інституційну пастку. Одним з механізмів реалізації принципу розширення доступу до якісної освіти у вищій освіті стало розгалуження мережі вищих навчальних закладів та збільшення кількості студентів, які здобувають вищу освіту.

Не викликає заперечень, що важливим індикатором рівня освіти суспільства є чисельне включення населення до здобуття освіти. За

прогнозами ЮНЕСКО, рівня національного добробуту, що відповідає світовим стандартам, досягнуть лише ті країни, працездатне населення яких на 40–60% будуть становити особи з вищою освітою. Ряд держав іде у напрямі закріплення обов'язковості здобуття вищої освіти. В Україні обов'язковою є загальна середня освіта. Постає питання, як бути з вищою освітою, як досягти компромісу між елітаристською та егалітаристською моделями вищої освіти.

Доступність усіх рівнів освіти, а також втілення цієї ідеї на рівні законодавчого регулювання, є предметом тривалих суперечок у науковому світі. Щодо проблеми доступності вищої освіти серед науковців ніколи не було єдності думок. Різними, навіть цілком полярними, є погляди на цю проблему елітаристів та егалітаристів, що детально описує британський соціолог М. Джозеф (M. Joseph) (див. рис.) [7]. Полеміка продовжується і сьогодні, і жодна зі сторін не здобула перемоги.

Рис. Підходи елітаристів та егалітаристів до здобуття вищої освіти

Україна, законодавчо закріпивши елітарну модель доступу до вищої освіти на основі конкурсного відбору (ст. 3 Закону України “Про вищу освіту”), який виконує функцію своєрідного соціального фільтра, насправді все більше на практиці почала реалізувати егалітарну модель.

В Україні протягом останніх двох десятиліть ми спостерігаємо зростання кількісних показників у сфері вищої освіти. У таблиці наведено динаміку кількості вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації (училища, технікуми, коледжі) та III–IV рівнів акредитації (інститути, академії, університети) та кількості студентів у цих закладах, протягом 1990–2011 рр.

Наведені дані засвідчують, що кількість студентів у вищих навчальних закладах III–IV рівней акредитації зменшувалася лише протягом першої половини 1990-х рр., але з 1994/1995 н. р. впевнено

зростала аж до 2008/2009 н. р., коли відчутно виявилися демографічні проблеми. Аналізуючи зростання показників, треба враховувати, що вони спостерігаються на фоні демографічного спаду кількості населення. Створення нових вищих навчальних закладів, зокрема формування приватного сектора вищої освіти, надання ліцензій на провадження освітньої діяльності не є одноденним актом, а постає пролонгованим у часі процесом. У свою чергу, це визначає потребу в підготовці фахівців з науковими званнями та ступенями, формуванні якісного кадрового професорсько-викладацького складу, творенні матеріально-технічної інфраструктури навчальних закладів тощо. Інституційне впорядкування та закріплення системи ВНЗ постає як інституційна пастка. На сьогодні все більше усвідомлюється неефективність і надзвичайна громіздкість сформованої освітньої мережі. Однак ідеї про оптимізацію мережі вищих навчальних закладів викликають негативні дискусії в суспільстві та опір академічного співтовариства.

Таблиця

Динаміка кількості вищих навчальних закладів та контингенту студентів [9] (на початок навчального року)

Навчальний рік	Кількість закладів, од.		Кількість студентів у закладах, тис. осіб	
	I–II рівня акредитації	III–IV рівня акредитації	I–II рівня акредитації	III–IV рівня акредитації
1990/91	742	149	757,0	881,3
1991/92	754	156	739,2	876,2
1992/93	753	158	718,8	855,9
1993/94	754	159	680,7	829,2
1994/95	778	232	645,0	888,5
1995/96	782	255	617,7	922,8
1996/97	790	274	595,0	976,9
1997/98	660	280	526,4	1110,0
1998/99	653	298	503,7	1210,3
1999/00	658	313	503,7	1285,4
2000/01	664	315	528,0	1402,9
2001/02	665	318	561,3	1548,0
2002/03	667	330	582,9	1686,9
2003/04	670	339	592,9	1843,8
2004/05	619	347	548,5	2026,7
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8

Не на користь вітчизняної структури освіти свідчать такі кількісні порівняння: “Аналіз зарубіжного досвіду показує, що у країнах з ідентичними демографічними показниками середня кількість студентів в одному університеті становить, наприклад, в Іспанії – 22 тис., в Італії –

23 тис., у Греції – 14 тис. студентів, у Словенії – 8 тис. студентів, а в Україні – лише 6,5 тис. осіб” [10]. Сьогодні в Україні підготовку фахівців з вищою освітою здійснюють 854 вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності [9], які знаходяться в підпорядкуванні 28 міністерств та відомств. Така розпорошеність у відомчій підпорядкованості навчальних закладів часто заважає їх розвитку, запровадженню єдиних підходів до організації освітньої діяльності тощо.

Слід зазначити, що абсолютне збільшення кількості студентів ще не дає реального уявлення про темпи зростання сегмента вищої освіти. Глибше уявлення зможуть дати відносні показники, тобто частка молоді, що здобуває вищу освіту, у структурі населення в цілому. Це важливо, оскільки збільшення останніми роками кількості студентів відбувається на фоні скорочення кількості населення України в цілому та відповідного скорочення кількості випускників середніх загальноосвітніх шкіл. Так, у розрахунку на 10000 населення, кількість студентів зросла від 170 осіб в 1990/91 н. р. до 387 осіб – у 2003/04 н. р., тобто майже у 2,3 рази [11, с. 7]. Наведені показники, на перший погляд, свідчать про розширення доступу до здобуття вищої освіти, що, в результаті, повинно підвищити рівень освіти в суспільстві.

Однак загострюється в соціумі конфлікт: зростання пропозиції освітніх послуг визначає проблему їх якості, водночас виникає проблема довіри до більшості новостворених освітніх установ.

Проблема якості освіти ніколи не вважалася другорядною, проте в сучасних умовах вона постала надзвичайно гостро. Як свідчать результати проведеного нами соціологічного опитування [12], зростає престижність вищої освіти і спостерігається суттєве зростання попиту на неї. Однак насторожує те, що “прагнення молодих людей вступити до ВНЗ, – як відзначає соціолог Л. Сокурянська, – не завжди мотивуються їх бажанням стати освіченими людьми, висококваліфікованими фахівцями... зростання конкурсного напруження у ВНЗ свідчить не лише і не стільки про популярність вищої освіти, скільки про те, що навчаючись у ВНЗ, молода людина на 5–6 років відтермінує початок своєї самостійної трудової діяльності” [13, с. 277]. Результатом зафіксованої дослідником ситуації може стати “інтелектуальна криза”, яка є більш небезпечною і руйнівною для соціуму, ніж політична чи економічна. Зростання попиту на вищу освіту не означає виключного збільшення попиту на здобуття знань та навичок. Зростає частка студентів, які вступають до вищого навчального закладу заради формального результату – отримання диплома.

За умов збільшення попиту на освітні послуги навчальні заклади поступово перетворюються на провайдерів навчальних послуг, що не відповідає сутності вищої освіти, оскільки вони не лише покликані виконувати функцію професійної підготовки, а мають відповідальнішу місію – працювати на цивілізаційний розвиток суспільства, готувати людину не лише до робочого місця, а до життя в динамічному соціумі. Така ситуація визначає інституційний конфлікт, що виявляється в

невідповідності необхідної якості освіти до існуючого рівня освітніх послуг. небезпека полягає в тому, що занижуються вимоги до якості освіти, яка здобувається, як агентами (постачальниками освітніх послуг), так і приципами (споживачами освітніх послуг). “Посилення конкуренції на ринку освітніх послуг призвело до зниження якості освіти в результаті відсутності контролю та зниження внутрішніх академічних стандартів. Студенти отримують дипломи ціною мінімальних затрат часу та сил за умови внесення плати за навчання, що призвело до значної девальвації диплома” [5, с. 10]. Дослідниця Н. Веретенникова обґрунтовує, що екстенсивне зростання сектора вищої освіти буде продовжуватися до тих пір, доки готовність заплатити за диплом, який обезцінюється, покриватиме низькі “трансакційні втрати” вищих навчальних закладів. Адаже поки діє принцип “більше студентів – більше грошей”, страждає якість освіти. Недофінансування з боку держави вищих навчальних закладів спонукає самостійно шукати кошти для функціонування. У цій ситуації навчальні заклади вибирають стратегію збереження та примноження кількості студентів, насамперед платної форми навчання, тобто рухаються в напрямі комерціалізації діяльності. Як правило, пропонують абітурієнтам здобути освіту за спеціальностями, які користуються попитом, – економіст, юрист, менеджер. Незважаючи на перенасиченість ринку випускниками цих спеціальностей, мода на них зберігається. Ринок недоотримує “синіх комірців”, зменшується кількість бажаючих здобувати освіту у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації, які готують кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів.

Збільшення кількості осіб, які навчаються, визначає потребу залучення до освітнього процесу більшої кількості викладачів. Однак якісний професорсько-викладацький склад не може бути сформований одномоментно. З метою дотримання навчальними закладами ліцензійних та акредитаційних вимог щодо якості професорсько-викладацького складу постає необхідність залучення викладачів-сумісників, що негативно позначається на якості освіти.

Комерціалізація освіти призводить до того, що університети здійснюють “віртуозну інституціональну мімікрію, намагаючись відповідати всім формальним правилам та нормам при порушенні самого духу освіти” [14, с. 30]. Цей феномен виявився повноцінною пасткою, яка все більше закріплюється і набуває стійкості. Цьому сприяють детально описані В. Полтеровичем механізми закріплення неефективних норм: ефект навчання, ефект координації, ефект сполучення, культурна інерція та лобювання [3].

Освіта є середовищем, у якому зосереджено багато соціальних агентів – держава, освітні заклади, роботодавці, студенти, які між собою нерівні та мають різний статус в освітній організаційній системі, порізно наділені владою та повноваженнями на зміну інституційних норм. Саме в інституційному просторі освіти закріплюється, легалізується та

легітимізується розподіл влади і механізми впливу на розподіл ресурсів та прийняття рішень. Множинні соціальні актори інтеріоризують чи відкидають існуючі запроваджені правила взаємодій, а також створюють альтернативні. Узгоджені правила і практики поведінки групових освітніх акторів поступово впливають на інституційний процес.

Взаємодія між соціальними суб'єктами переходить у площину сили їх впливу на визначення “правил гри”. “Одні з них, – на думку В. Ядова, – володіють значними економічними, культурними, соціальними...та іншими статусними ресурсами (назвемо їх “ресурсоємними”), а інші, слаборесурсні, не маючи таких капіталів, змушені підпорядковуватися встановленим правилам” [1, с. 19]. Держава, володіючи максимальною владою, характеризується максимальною силою впливу на інституційне середовище. Виходячи зі своїх статусних позицій, сьогодні держава розпочала процес оптимізації мережі вищих навчальних закладів шляхом їх об'єднання. Очікуваний ефект від проведених заходів полягатиме у:

- створенні регіональних, дослідних університетів, у яких буде зосереджено високий науковий, педагогічний, методичний і виховний потенціал;
- вирішенні проблеми якісного кадрового забезпечення як для навчального процесу, так і для наукових досліджень;
- уникненні дублювання та підготовки надлишкової кількості фахівців з окремих напрямів і спеціальностей.

Зважаючи на динамізм суспільства, траєкторію руху інституту освіти, утворюється своєрідна суміш ефективних та неефективних “правил гри”. На жаль, сучасна ситуація в освіті свідчить про домінування неефективних норм, які гальмують ефективний розвиток освіти.

Висновки. Важко запропонувати універсальний рецепт виходу з інституційної пастки масовості освіти. Одним з можливих виходів може бути еволюційний сценарій, який не передбачає втручання та будь-яких активних дій. Фактично мова йде про те, що неефективний інститут повинен сам собою поступово зникнути. Іншими словами, з розвитком ринку праці неефективно буде вкладати гроші в освіту, яка не користуватиметься попитом. Таким чином, потенціал пастки розпорошиться. Описаний спосіб ліквідації неефективних інститутів є цілком типовим, однак еволюційний сценарій має один суттєвий недолік – його реалізація потребує досить значного часу. Водночас досвід показує, що фактор інерції в освітньому середовищі виявляється досить яскраво.

Не оптимальним, однак більш доцільним у цій ситуації, на нашу думку, постає реформаторський сценарій, який передбачає науково обґрунтоване регулювання державного замовлення на підготовку тих фахівців, у яких сьогодні є потреба на ринку праці та буде очікуватися в майбутньому. “Ручний режим” об'єднання навчальних закладів, на нашу думку, ефективніше буде замінити сприянням розвитку мережі організацій з оцінювання якості освіти. Становлення інститутів громадянського суспільства сприятиме виходу з пасток. Разом з тим зацікавленість влади

та суспільства в інтеграції до світового співтовариства буде чинником пришвидшення адаптації системи вітчизняної освіти відповідно до вимог міжнародного стандарту освіти.

Список використаної літератури

1. Ядов В.А. Современная теоретическая социология как концептуальная база исследования российских трансформаций: курс лекций / В.А. Ядов. – СПб. : Интерсоцис, 2006. – 112 с.
2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Начала, 1997. – 180 с.
3. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы [Электронный ресурс] / В.М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 1999. – Т. 5 – Вып. 2. – Режим доступа: http://mathecon.cemi.rssi.ru/vm_polterovich/other.htm.
4. Ходжаян А. Институційне забезпечення конкурентоспроможності економіки України [Електронний ресурс] / А. Ходжаян // Економіст. – 2010. – № 2. – Лютий. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekonomist/2010_2/26_29.pdf.
5. Веретенникова Н.В. Институциональные ловушки российской системы высшего образования / Н.В. Веретенникова // Вестник Томского государственного университета. – Серия. Экономика. – 2009. – № 1 (5). – С. 5–12.
6. Садрицька С.В. Внутрішньоінституційні ризики системи вищої освіти / С.В. Садрицька // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна “Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи”. – 2010. – № 891. – С. 184–187.
7. Joseph M. Sociology for everyone / M. Joseph. – Oxford : Polity Press, 1987. – 345 s.
8. Про вищу освіту : Закон України зі змінами від 19.01.2010 р. № 2984-III [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.
9. Вищі навчальні заклади // Дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ukrstat.gov.ua>.
10. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України [Електронний ресурс] / Василь Шинкарук. – Режим доступа: http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/napr_ukr.doc.
11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2004–2005 навчального року : статистичний бюлетень / Державний комітет статистики. – К. : Державний комітет статистики України, 2005. – 27 с.
12. Щудло С.А. Перспективи випускників шкіл Західної України щодо продовження вищої освіти / С.А. Щудло // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна “Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи”. – 2007. – № 761. – Вип. 20. – С. 116–121.
13. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л.Г. Сокурская. – Харьков : Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. – 576 с.
14. Балацкий Е. Институциональные конфликты в сфере высшего образования / Е. Балацкий // Свободная мысль – XXI. – 2005. – № 11. – С. 23–38.

Щудло С.А. Институциональные ловушки отечественной системы высшего образования

В статье раскрывается возможность применения неинституционального подхода к анализу системы образования. Обосновывается преимущество неинституционализма в объяснении

современных образовательных процессов, в частности, изменений в образовательной системе. В центре внимания автора – причины появления неэффективных, но устойчивых, социальных институтов, рассматривающихся как институциональные ловушки. Более детально анализируется увеличение количества высших учебных заведений с позиций возможности попадания в институциональную ловушку.

Ключевые слова: неоинституционализм, образование, качество образования, институциональная ловушка.

Shchudlo S. Institutional Traps of National System of Higher Education

In the article an author pays attention to possibility of application of the neoinstitutional approach to the analysis of the system of education. Advantage of neoinstitutionalism is grounded in explanation of modern educational processes, in particular changes of the educational system. In the spotlight of author there are the reasons of appearance of ineffective but steady social institutes which are examined as institutional traps. More in detail the increase of amount of higher educational establishments is analysed from positions of possibility of hit in an institutional trap.

Key words: neoinstitutionalism, education, quality of education, institutional trap.

Надійшла в редакцію 15 жовтня 2011 року